

Uchwała z dnia 13 października 2010 r., III CZP 64/10

Sędzia SN Tadeusz Wiśniewski (przewodniczący, sprawozdawca)

Sędzia SA Jan Kremer

Sędzia SN Katarzyna Tyczka-Rote

Sąd Najwyższy w sprawie z wniosku Urszuli D. przy uczestnictwie Janiny M., Marzeny M., Krzysztofa T., Marka T. i Małgorzaty T. o stwierdzenie nabycia spadku, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 13 października 2010 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Lublinie postanowieniem z dnia 24 marca 2010 r.:

„Czy w sytuacji, gdy w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku Sąd nie zaznaczył, iż nabycie spadku nastąpiło z dobrodziejstwem inwentarza, dopuszczalne jest wniesienie apelacji w tym przedmiocie?”

podjął uchwałę:

Nie jest dopuszczalna apelacja co do braku w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku wzmianki, że przyjęcie spadku nastąpiło z dobrodziejstwem inwentarza.

Uzasadnienie

Sąd pierwszej instancji w sentencji postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, mimo dziedziczenia spadku przez wszystkich spadkobierców z dobrodziejstwem inwentarza, nie zawarł wzmianki o sposobie nabycia spadku. Z tego powodu jedna z uczestniczek wniosła apelację, w której zarzuciła naruszenie § 145 ust. 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. Nr 38, poz. 249 – dalej: „regulamin sądowy”), zgodnie z którym w przypadku nabycia spadku z dobrodziejstwem inwentarza, należy to „zaznaczyć” w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku.

W toku postępowania apelacyjnego Sąd Okręgowy w Lublinie powziął poważne wątpliwości co do dopuszczalności apelacji w wypadku niezaznaczenia przez sąd w sentencji postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, że spadek został nabyty z dobrodziejstwem inwentarza i w związku z tym – na podstawie art. 390 § 1 k.p.c. – przedstawił je Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia. Wskazał, że dzieląc koncepcję, iż sąd ma obowiązek orzec o dziedziczeniu spadku z dobrodziejstwem inwentarza w sentencji postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, należałoby – w razie zaniechania takiego rozstrzygnięcia – przyjąć możliwość złożenia wniosku o uzupełnienie postanowienia na podstawie art. 351 § 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c. Za takim rozwiązaniem przemawia też argument, że rozstrzygnięcie o nabyciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza ma charakter akcesoryjny wobec orzeczenia o nabyciu spadku. Powstają jednak wątpliwości, gdyż w orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku ma charakter niepodzielny, co oznacza niedopuszczalność zaskarżenia jednej jego części bez zakwestionowania całości rozstrzygnięcia. Poza tym brak stwierdzenia, że nabycie spadku nastąpiło z dobrodziejstwem inwentarza można traktować jako wyraz stanowiska sądu, iż nabycie spadku nastąpiło wprost, co uzasadniałoby możliwość wniesienia apelacji od takiego rozstrzygnięcia.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje: (...)

Zakres kognicji sądu w postępowaniu o stwierdzeniu nabycia spadku i treść postanowienia kończącego to postępowanie wynika przede wszystkim z art. 670 i 677 k.p.c., z których wynika, że sąd spadku wyjaśnia z urzędu, kto i z jakiego tytułu jest spadkobiercą, a w orzeczeniu wymienia, poza spadkodawcą, wszystkich spadkobierców oraz ich udziały. W stosunku do spadków otwartych przed dniem 14 lutego 2001 r. sąd ma także obowiązek ustalenia, czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne i który ze spadkobierców spełnia kryteria ustawowe do jego dziedziczenia (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 lipca 2002 r., V CKN 1093/00, "Izba Cywilna" 2002, nr 11, s. 47). W odniesieniu do innych spadków sąd w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku nie ustala nawet ogólnie składu majątku spadkowego. Wyjątek stanowią sytuacje objęte art. 961 k.c., ponieważ dla określenia części ułamkowych, w jakich spadkobiercy są powołani do spadku, konieczne jest ustalenie składu i wartości spadku oraz poszczególnych

przedmiotów majątkowych przeznaczonych w testamencie oznaczonej osobie; ustalenie to zawiera się w uzasadnieniu postanowienia.

W praktyce sądowej powszechnie realizuje się postulat wskazywania w postanowieniu także daty i miejsca zgonu spadkodawcy oraz tytuł powołania, a w razie dziedziczenia testamentowego – określenia testamentu, a w wypadku dziedziczenia ustawowego wskazywania stosunku małżeństwa albo stopnia pokrewieństwa spadkobierców.

W postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku sąd samodzielnie rozstrzyga wyłaniające się w toku postępowania sporne między uczestnikami kwestie mające dla rozstrzygnięcia sprawy istotne znaczenie. Poza zakresem badania i orzekania sądu pozostają więc okoliczności niemające wpływu na nabycie spadku przez spadkobierców, jak np. istnienie zapisów lub uprawnienie do zachowku. Dopuszcza się rozstrzygnięcie pewnych kwestii prejudycjalnych, takich jak np. ważność testamentu, wyłącza się natomiast możliwość orzekania o żądaniu uznania spadkobiercy za niegodnego, żądanie to bowiem sąd rozpoznaje w procesie (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 6 czerwca 1967 r., III CZP 44/67, OSPiKA 1967, nr 11, poz. 258 oraz uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 26 lutego 1968 r., III CZP 101/67, OSNCP 1968, nr 12, poz. 203).

Szczególna sytuacja procesowa w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku powstaje w związku z treścią art. 1026 k.c., z którego wynika, że stwierdzenie to nie może nastąpić przed upływem sześciu miesięcy od otwarcia spadku, chyba że wszyscy znani spadkobiercy złożą już oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku. Wskutek tego sąd spadku, jeżeli wydaje postanowienie kończące postępowanie w sprawie przed upływem tego terminu, musi wyjaśnić, czy takie oświadczenia przez wszystkich spadkobierców zostały złożone; w razie ustalenia negatywnego, postanowienie takie nie zostaje wydane, a przeszkoda ustanie z chwilą upływu terminu, o którym mowa w art. 1026 k.c. W związku z tym nie ulega wątpliwości, że kwestia, czy zostały złożone oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku ma znaczenie tylko w określonym ustawowo przedziale czasu i z jednego tylko punktu widzenia; do czasu złożenia tych oświadczeń lub upływu terminu do ich złożenia nabycie spadku nie jest ostateczne.

Zwraca uwagę okoliczność, że ustawodawca, mimo istotności oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku dla sprawy o stwierdzenie nabycia spadku, wśród wymagań dotyczących postanowienia kończącego postępowania nie zawarł

wymagania, ażeby sąd wskazywał, czy spadek został przez spadkobierców przyjęty wprost, czy z dobrodziejstwem inwentarza. Należy podkreślić, że dokonywanie wzmianki co do sposobu przyjęcia spadku ma charakter uniwersalny i nie zależy od tego, czy przyjęcie spadku nastąpiło w sposób rzeczywisty, a więc przez złożenie oświadczenia, czy w wyniku fikcji prawnej (art. 1015 § 2 k.c.). W doktrynie uważa się za pożądane zamieszczanie takiej wzmianki, poglądu tego jednak bliżej się nie uzasadnia. (...)

Otwarcie spadku następuje z chwilą śmierci spadkodawcy (art. 924 k.c.) i w konsekwencji tego zdarzenia dochodzi z mocy prawa do nabycia przez spadkobiercę (spadkobierców) praw i obowiązków wchodzących w skład spadku (art. 925 k.c.). Nabycie spadku nie zostało uzależnione od złożenia przez spadkodawcę wyraźnego oświadczenia lub uzyskania formalnego orzeczenia, postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku ma zatem charakter deklaratoryjny.

Złożenie oświadczenia o przyjęciu spadku oraz treść tego oświadczenia to zdarzenia istotne z punktu widzenia odpowiedzialności spadkobierców z tytułu tzw. długów spadkowych. Znaczenie ma m.in. zakres odpowiedzialności spadkobierców z tytułu zadłużenia spadkodawcy, powiązanej z instytucją przyjęcia spadku. Problem ten, poza sytuacją przewidzianą w art. 1026 k.c., nie jest jednak przedmiotem zainteresowania sądu w toku postępowania o stwierdzenie nabycia spadku. Co więcej, także sąd prowadzący postępowanie o dział spadku tylko w ograniczonym stopniu zajmuje się długami spadkowymi; rozpoznaniem w postępowaniu działowym są objęte jedynie wzajemne roszczenia współspadkobierców z tytułu spłaconych długów spadkowych (art. 686 *in fine* k.p.c.), w tym postępowaniu nie orzeka się natomiast o długach spadkowych jeszcze niespłaconych.

Reasumując, nie ulega wątpliwości, że zagadnienie nabycia spadku z dobrodziejstwem inwentarza nie ma żadnego znaczenia dla samego stwierdzenia nabycia spadku i określenia zakresu dziedziczenia przez poszczególnych spadkobierców, jak też nie stanowi w tym postępowaniu kwestii prejudycjalnej. Można więc uznać, że zawarcie w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku wzmianki co do sposobu przyjęcia spadku nie jest ani potrzebne, ani uzasadnione celem tego postępowania, natomiast spory związane z zakresem odpowiedzialności za długi spadkowe zarówno dłużnicy, jak i wierzyciele muszą rozwiązywać w drodze innych postępowań sądowych, np. w sprawie z powództwa wierzyciela z tytułu

odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe. Ze względu na art. 319 k.p.c., sąd, rozstrzygający spór między wierzycielem a spadkobiercą może w wyroku zastrzec pozwanemu prawo do powoływania się w toku postępowania egzekucyjnego na ograniczenie jego odpowiedzialności. W orzecznictwie jednoznacznie wskazuje się, że przewidziane w tym przepisie zastrzeżenie odnosi się również do przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza, a sąd jest obowiązany zamieścić w wyroku to zastrzeżenie z urzędu, nawet w toku postępowania apelacyjnego (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 października 1977 r., II CR 335/77, OSNCP 1978, nr 9, poz. 159).

Podobną regulację zawiera art. 792 k.p.c., który ma zastosowanie w postępowaniu klauzulowym; jeżeli tytuł egzekucyjny był już wydany przeciwko spadkodawcy, to sąd na wniosek spadkobiercy może poczynić zastrzeżenie dotyczące ograniczenia jego odpowiedzialności w klauzuli wykonalności wydanej przeciwko niemu. Jeżeli natomiast spadkobierca złożył oświadczenie o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza już po nadaniu przeciwko niemu klauzuli wykonalności to wprawdzie nie może żądać takiego ograniczenia w treści klauzuli wykonalności, jednakże może na podstawie art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. wytoczyć powództwo przeciwegzekucyjne (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 września 1985 r., III CZP 49/85, OSNC 1986, nr 7-8, poz. 109).

Pojawia się oczywiście kwestia relacji przepisów kodeksu postępowania cywilnego dotyczących zakresu kognicji sądu w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku do § 145 ust. 2 regulaminu sądowego. Rozważając tę relację należy podkreślić, że regulamin sądowy jest aktem wykonawczym. Zgodnie z upoważnieniem zawartym w art. 41 § 1 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. Nr 98, poz. 1070 ze zm. – dalej: "Pr.u.s.p."), Minister Sprawiedliwości, po zasięgnięciu opinii Krajowej Rady Sądownictwa, wydaje w drodze rozporządzenia regulamin wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych określający wewnętrzną organizację i porządek funkcjonowania sądów, porządek czynności w sądach, porządek urzędowania organów sądów i wykonywania zadań sędziów pełniących funkcje kierownicze, tok czynności administracyjnych w sprawach należących do właściwości sądów, dopuszczalne systemy i rozkład czasu urzędowania oraz szczegółowe warunki udostępniania pomieszczeń dla uczestników postępowania, świadków i innych osób przebywających w sądach. Wydając rozporządzenie, należy brać pod uwagę

zasady sprawności, racjonalności, ekonomicznego i szybkiego działania, uwzględniając potrzeby zapewnienia rzetelnego wykonywania zadań powierzonych sądom. Przytoczona delegacja nie uprawnia Ministra Sprawiedliwości do formułowania w regulaminie norm o charakterze procesowym, tzn. odnoszących się do sposobu dokonywania czynności procesowych, w szczególności czynności sądowych. Jest to zrozumiałe, gdyż przepisy prawa procesowego powinny być zawarte w ustawie jako akcie regulującym prawa i obowiązki stron postępowania oraz kompetencję organów procesowych. Jedynie w zakresie uzupełniającym lub uszczegółowiającym może wchodzić w rachubę regulacja zawarta w aktach niższego rzędu. Symptomatyczne jest zresztą zawarte w art. 41 § 1 Pr.u.s.p. wskazanie dla Ministra Sprawiedliwości, że chodzi o regulamin wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych, bezpośrednim więc adresatem regulacji regulaminowej są sądy powszechne, nie zaś inni uczestnicy postępowania sądowego.

Analiza § 145 ust. 2 regulaminu sądowego prowadzi do wniosku, że chodzi tu jedynie o unormowanie natury porządkowej i organizacyjnej, nie zaś o regulację dotyczącą zakresu działania (kompetencji) sądu. Przepis ten nie wyznacza zakresu kognicji sądu w postępowaniu o stwierdzeniu nabycia spadku, gdyż jest on wyznaczony odpowiednimi przepisami kodeksu postępowania cywilnego oraz charakterem prawnym tego postępowania. Tezę o wyłącznie porządkowym i technicznym znaczeniu omawianej regulacji regulaminowej potwierdza fakt, że wymaga ona od sądu jedynie „zaznaczenia” w postanowieniu, iż nabycie spadku nastąpiło z dobrodziejstwem inwentarza. (...) Przepis § 145 ust. 2 nie rozszerza kognicji sądu spadku w kierunku wyjaśniania kwestii sposobu przyjęcia spadku, lecz jedynie nakazuje, w razie ustalenia przez sąd, że doszło do przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza, zaznaczyć to w postanowieniu. Wyraźnie zresztą wskazano, że sąd nie „orzeka” w tym przedmiocie, lecz jedynie ma „zaznaczyć”, iż doszło do nabycia spadku z dobrodziejstwem inwentarza.

Treść całej regulacji § 145 regulaminu sądowego także prowadzi do wniosku o jedynie porządkowym charakterze ust. 2, zgodnie bowiem z ust. 1, w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku w razie dziedziczenia ustawowego należy podać, czy spadkobierca był małżonkiem spadkodawcy, czy jego krewnym i w jakim stopniu, a także wskazać imiona rodziców spadkobiercy, a przy dziedziczeniu testamentowym określić rodzaj testamentu i datę jego sporządzenia. Również to

unormowanie, chociaż odnosi się do treści postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, nie wpływa na zakres kognicji sądu, lecz jedynie wskazuje, jak powinna być ujęta redakcja tego postanowienia. Można więc przyjąć, że omawiany przepis mieści się w zawartym w art. 41 §1 Pr.u.s.p. określeniu „porządek czynności w sądach”.

Oznacza to, że w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku sąd nie ma obowiązku wyjaśniania sposobu przyjęcia spadku, często jednak, respektując wskazówkę przewidzianą w § 145 ust. 2 regulaminu sądowego, sąd takiego ustalenia dokonuje. Następuje to w razie wyraźnego oświadczenia przez któregokolwiek z uczestników postępowania o stwierdzenie nabycia spadku, że przyjmuje spadek z dobrodziejstwem inwentarza (art. 1012 k.c.). (...) Można przyjąć, że sens § 145 ust. 2 polega na tym, że jakkolwiek nie nakłada na sąd obowiązku badania, czy doszło do nabycia spadku z dobrodziejstwem inwentarza, to jednak jeśli sąd dokona takiego stwierdzenia (np. w razie odebrania stosownego oświadczenia w czasie postępowania), dokonuje odpowiedniego zaznaczenia w postanowieniu. Zaletą takiej wzmianki jest to, że wierzyciele otrzymują informację o ograniczonej odpowiedzialności spadkobiercy (spadkobierców) z tytułu długów spadkowych. (...)

Niewątpliwie brak tego zaznaczenia może być uznany za naruszenie § 145 ust. 2 regulaminu sądowego, naruszenie to jednak nie stanowi uchybienia procesowego i powinno być ocenione jedynie w sensie techniczno-organizacyjnym, związanym z redakcją sentencji postanowienia. W razie więc zaniechania dokonania w postanowieniu wzmianki o nabyciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza, apelacja w tym zakresie nie jest dopuszczalna ze względu na brak substratu zaskarżenia. Z tej przyczyny nie można podzielić sugestii Sądu Okręgowego, że skoro sąd nie zawarł odpowiedniego rozstrzygnięcia, to tym samym rozstrzygnął tę kwestię negatywnie. (...)

Należy odnieść się jeszcze do stanu prawnego dotyczącego poświadczenia dziedziczenia przez notariusza. Z art. 95c § 2 ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (jedn. tekst: Dz.U. z 2008 r. Nr 189, poz. 1158 ze zm.) wynika, że w protokole dziedziczenia zamieszcza się także oświadczenia spadkobierców co do tego, czy były składane oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, jeżeli natomiast od dnia otwarcia spadku nie upłynęło sześć miesięcy, w protokole dziedziczenia należy zamieścić oświadczenia spadkobierców o prostym przyjęciu

spadku lub przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza albo o odrzuceniu spadku, chyba że oświadczenia tej treści zostały już przez spadkobierców uprzednio złożone (art. 95c § 3). W takim przypadku należy zamieścić wzmiankę o dacie, miejscu i treści złożonych przez poszczególnych spadkobierców oświadczeń. Charakterystyczne jest, że jednocześnie nie wymaga się od notariusza, ażeby w samym akcie poświadczenia dziedziczenia zawierał wzmiankę o sposobie nabycia spadku (zob. art. 95f). Takie stanowisko ustawodawcy jest zrozumiałe, gdyż taka wzmianka nie miałaby waloru prawnego.

Podsumowując należy wskazać, że zakres zastosowania § 145 ust. 2 regulaminu sądowego jest ograniczony tylko do wypadków, w których niejako przy okazji głównego nurtu postępowania ujawnia się fakt nabycia spadku z dobrodziejstwem inwentarza, nie dotyczy zaś wypadku, gdy do takiego ujawnienia nie doszło albo nabycie spadku nastąpiło nie z dobrodziejstwem inwentarza, lecz wprost. Zalecana w regulaminie sądowym ze względów praktycznych wzmianka powinna być zamieszczona w sentencji postanowienia, a nie – jak uczynił Sąd pierwszej instancji – w uzasadnieniu. Ze względu na ściśle określoną kognicję sądu w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku nie można jednak przyjąć, że wzmianka ta ma moc wiążącą w stosunku do innych sądów. Także z punktu widzenia wierzycieli nie ma prawnego znaczenia okoliczność, że w postanowieniu sąd dokonał wzmianki lub jej zaniechał. Wzmianka nie przesądza definitywnie kwestii odpowiedzialności spadkobiercy z tytułu długu spadkowego, i odwrotnie, brak wzmianki nie szkodzi uprawnieniom wierzyciela.

Z tych względów Sąd Najwyższy podjął uchwałę, jak na wstępie.